

Питання шевченкознавства

Роксолана Зорівчак

УДК 821. 161. 2 – 1 “18” Т. Шевченко. 03 = 111

ШЕВЧЕНКІАНА ВІРИ РІЧ

Розвідку присвячено надзвичайно вагомому внескові британської перекладачки та культуролога Віри Юрївни Річ (1936 – 2009) в англomовну шевченкіану. Авторка стисло характеризує Віру Річ як перекладача різних слов'янських літератур з акцентом на українській літературі, передусім на творчості Т. Шевченка. Чимало сторінок статті присвячено дослідженню перекладацьких принципів Віри Річ та її перекладацької стратегії, проблемам інтертекстуальності, пошуку відповідників певного стилістичного реєстру в цільовій мові, щоб іще раз ствердити, що переклад – це мистецтво.

Ключові слова: англomовна шевченкіана, перекладач, принцип, стратегія, інтертекстуальність, стилістичний реєстр, мистецтво.

Roksolana Zorivchak. The contribution of Vera Rich to anglophone Shevchenko studies

Vera Rich (1936-2009) is a British journalist, poet and translator, one of the most talented and prolific popularizers of Shevchenko's poetry in the English-speaking world. The article focuses upon her activities as a translator and an author. Much attention has been paid to the translator's strategy and the principles she elaborated and followed while rendering the literary expressions of the original into the target language. The problems of intertextuality are discussed as well to illustrate yet again that translation is an art.

Key words: anglophone Shevchenko studies, translator, principle, strategy, intertextuality, stylistic register, art.

Віра Річ

У сучасній науці утвердилася думка, що час національних історій літератур, які оперують фактами лише внутрішнього розвитку, без виходу на світовий літературний процес, уже минув без вороття. Тому-то найвидатніші письменники кожного народу належать водночас світовій літературі та людству. Для письменників, що пишуть мовами обмеженого користування, існує майже єдиний шлях – переклад, до того ж на найвищому художньому рівні. Оскільки тепер англійська мова – найрозповсюдженіша у світі, англomовні переклади українського художнього слова – один зі значущих чинників нашого утвердження як нації у світовому літературному контексті. Саме тому така вагома англomовна шевченкіана.

Шевченкова творчість поступово входить до англomовних літератур. Поет давно був знаний у колах українських іммігрантів як поет-патріот, символ болючо-коханой, але навіки втраченої Вітчизни, в академічних – як об'єкт наукового дослідження. Тепер ширші читацькі кола англomовного світу призвичаюються сприймати творчість

Т. Шевченка як естетичну цінність, як художнє втілення історичної пам'яті українського народу, як одну із найяскравіших сторінок у світовій літературі. Дотепер понад вісімдесят перекладачів намагалися донести Шевченкове Слово до англомовного читача. Були серед них аматори (Е. Дж. Гантер, П. Канді), досвідчені перекладачі (О. Івах, Джон Вір, П. П. Селвер, А. М. Біленко), університетські професори-славісти (К. О. Меннінг, К. Г. Андрусин, В. Кіркконел), видатні літературні особистості, зокрема Е. Л. Войнич та Віра Річ. Уже вийшло друком чимало англомовних видань поетових творів, наприклад, у Лондоні (1911, 1961), Тюлоні (пров. Манітоба, 1922), Джерсі-Сіті (1945, 1965), Джерсі-Сіті та Нью-Йорку (1961), Вінніпезі та Нью-Йорку (1961), Торонто (1961, 1964), Мюнхені (1961), Москві (1964, 1979), Києві (1972, 1977, 1988, 1989, 2001, 2007). Поезії Т. Шевченка виходять в антологіях в англійському перекладі, доволі часто вони з'являються в англомовній періодиці. Майже всі Шевченкові поетичні твори, крім поеми "Слепая" та віршів "Песня караульного у тюрми", "За що ми любимо Богдана...", "Кума моя і я...", відтворено по-англійськи, до того ж окремі твори мають по декілька інтерпретацій, що дуже важливо, коли враховувати, що більшість поезій Т. Шевченка дозволяють певну варіантність інтерпретацій. Поему "Тарасова ніч" і вірші "N. N." ("Сонце заходить, гори чорніють..."), "Минають дні, минають ночі..." перекладено сім разів, поезії "Думи мої, думи мої..." (1839), "Мені однаково, чи буду...", "І небо невмите, і заспані хвилі..." дістали по вісім англомовних перевтілень, "Садок вишневий коло хати..." – десять, а "Заповіт" – двадцять три.

Віра (насправді Faith Elizabeth Joan) Річ народилася й виховувалася в англійській родині. Хист до віршування прокинувся в неї рано, коли придбала томик Вергілія. З десятирічного віку писала вірші, із п'ятнадцятирічного – публікувала їх. Також перекладала французьку поезію. Україніану Віри Річ започатковано близько 55 років тому: 24 квітня 1956 р. вона, студентка Оксфордського університету (коледж Св. Гільди, спеціальність – давньоанглійська та давньоісландська мови), святкувала своє 20-річчя. У цей день дівчину приголомшила незвична пропозиція: перекладати англійською мовою українську поезію. Висловив її аспірант Володимир Микула, якого часто зустрічала у студентському клубі "Звільніть Європу!". В. Микула працював тоді над новаторською для англомовного світу темою – про радянську політику з національного питання в Україні. Згодом протягом чотирьох років (1971 – 1974) у лондонському кварталнику "The Ukrainian Review" ("Український огляд") він публікуватиме своє дослідження на цю тему, докладно розглядаючи діяльність М. Скрипника, М. Хвильового, В. Затонського та ін. Хоча про Україну юна англійка тоді майже нічого не знала, поталанило В. Микулі переконати її (в юності все видається легким, молодь беручка) у тому, що вона зможе швидко вивчити українську мову й познайомитися з українською історією та культурою. Так розпочалася діяльність молоденької англійки в галузі україніки. Переклала навіть своє ім'я – і ввійшла в літературу як Віра Юріївна Річ (батька звали George).

Тонка художня особистість, вона зуміла відчути велич художнього слова України і збагнула, яку виняткову відповідальність бере на себе, намагаючись явити англомовному світові духовне єство української нації. Віра Річ віддалася перекладацькій творчості з одержимістю. Із часом охопило її незбориме бажання перекладати твори, зокрема, Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки, бо усвідомила, що ці поети належать не тільки Україні, а й усьому людству, хоча кожне їхнє слово – про Україну. Розкошуючи українським словом, милуючись його живописною силою, намагалася проникнути в художній світ не визнаної світом нації та бодай частково відтворити цей світ засобами рідної англійської мови для читача зовсім іншої історії, зовсім іншого побуту,

зовсім іншої ментальності. В Інституті славістики Лондонського університету (Віра продовжувала там навчання в Бедфордському коледжі, студіюючи математику й українську мову – факультативно), цьому науковому осередкові україністики, мала повний доступ до українознавчої літератури. Чимало допоміг перекладачці Віктор Свобода (справжнє ім'я та прізвище – Віталій Тканов). Виходець зі Степової України, він працював в Інституті славістики викладачем передусім російської мови, але його наукові інтереси були українознавчими. Поліпшенню якості перекладів неабияк сприяв П. Зайцев, котрий уважно вчитувався в чорнові варіанти та робив конструктивні зауваження.

Першим твором, що його переклала Віра, був “Пролог” до Франкової поеми “Мойсей”, другим – сонет М. Зерова “В травні”. Обидва переклади опубліковано в першому випуску кварталника “The Ukrainian Review” за 1957 р.

На початку 60-х років у Великобританії, як і в усьому світі (передусім там, куди химерна доля закинула українців), готувалися до Шевченкових ювілеїв 1961 та 1964 рр. Утворений 1960 р. Шевченківський ювілейний комітет Великобританії накреслив грандіозне завдання (зокрема, враховуючи малочисельність українського населення у Великобританії, мізерну кількість там українознавців) – опублікувати всі твори Т. Шевченка англійською мовою в нових перекладах. Том перший (у кількох книгах) мав би охопити всю віршову спадщину поета, том другий – прозу, том третій – драматичні твори, щоденник, листування. Незабаром переклади Шевченкових творів, що вийшли з-під пера Віри Річ, з'явилися у британській періодиці. Першим у весняному випуску “The Ukrainian Review” за 1959 р. опубліковано переклад поеми “Кавказ”. Поряд подано розвідку Віри Річ про цей непересічний твір. Протягом 1959 – 1969 рр. Віра Річ опублікувала переклади 51 Шевченкового твору (у тому числі дев'яти поем) та уривка з поеми “Княжна”. Шістнадцять творів – “Причинна”, “Неофіти”, “Холодний яр”, “Чигрине, Чигрине...”, “Маленькій Мар'яні” та ін. – перекладено вперше. Більшість перекладів (38) уміщено у збірці “Song out of Darkness” (“Пісня з темряви”), опублікованій у Лондоні 1961 р. [див.: 6]. У цій ошатно виданій книжці знаходимо передмову перекладача П. П. Селвера, у якій він дає високу оцінку майстерності Віри Річ, і шевченкознавчі статті британських славістів В. Метьюза та Віктора Свободи. У збірці опубліковано також укладену В. Свободою бібліографію англійської шевченкіани у Великобританії та перелік головних англійських добірок Шевченкових творів, що вийшли друком поза межами Великобританії. Заголовок збірки “Song out of darkness” (“Пісня з темряви”) запропонувала мати Віри Річ – пані Магдалена Річ, яка захоплювалася творчістю англійського поета Дж. Мейсфілда. Цей поет, як і Т. Шевченко, болів болями пригноблених та безмовних. “Song out of darkness” – це перифраза рядка “In the dark night, the untroubled soul sings clearly” (“У темну ніч нестурбована душа співає ясно”) із драматичної поеми Дж. Мейсфілда “Велика П'ятниця”.

Чимало перекладів Шевченкових творів з'явилося в періодиці Великобританії, зокрема в “The Ukrainian Review”, де опубліковано цикл “В казематі” (1965), поезії “Перебендя”(1964), “Сон” (“На панщині...”, 1964), “На вічну пам'ять Котляревському” (1969, 1998), “До Основ'яненка” (1993), “Ой чого ти почорніло...” (1993), “Лічу в неволі дні і ночі...” (перша редакція, 1994), “Я не нездужаю, нівроку...” (1994), “Минули літа молодії...” (1999), “Ми вкупці росли колись...” (1999). На пам'ятнику Т. Шевченка у Вашингтоні (відкрито 27 червня 1964 р.) викарбовано в перекладі Віри Річ уривок із поеми “Кавказ”. Декілька перекладів, зокрема поезій “Заповіт”, “Мені тринадцятий минало...”, “Подражаніє 11 псалму”, “У тієї Катерини...”, опубліковано 1961 року у тримовному виданні в Мюнхені за редакцією Ю. Луцького [див.: 5].

2007 р. видавництво “Мистецтво” опублікувало вибрані поезії Т. Шевченка в оригіналі та в перекладах Віри Річ [див.: 1]. У книжці вміщено репродукції найкращих зразків живопису та графіки, що вдало розкривають різнобічність таланту Т. Шевченка, його універсалізм. Видання налічує 92 віршові твори Т. Шевченка, з них 36 нових перекладів, зокрема балад “Русалка” й “Тополя”, віршів “Нащо мені чорні брови...”, “Коло гаю в чистім полі...”, “Доля”, “Муза” та ін. Вірш “Думка” (“Тяжко-важко в світі жити...”) загалом англійською мовою перекладено вперше. У раніше зроблені переклади Віра Річ унесла чимало удосконалень, зокрема у твори “Думка” (“Тече вода в синє море...”), “Тарасова ніч”, “Кавказ”, “Розрита могила”, “Чигрине, Чигрине...”. Вона також переклала передмову академіка НАН України І. Дзюби до цього видання. На переклад передмови [1, 46-69] Віра мала всього тиждень. До цього ж тиждень після дуже складної операції. Необхідно було уточнити дещо в бібліотеці (а розташована вона була далеченько від Віриного дому, автівки в неї ніколи не було), переглянути різні словники. Отож сон довелося скоротити до чотирьох годин. Із такою ж самовідданістю працювали над білінгвою керівник проекту Н. Прибега, редактор англійського тексту О. Подшибіткіна. Дуже мало людей здатні на таке подвижництво.

Багато працювала Віра Річ над перекладами творів І. Франка. 1973 р. заходами Наукового товариства імені Шевченка опубліковано в Нью-Йорку поему “Мойсей” у її перекладі разом із окремими перекладами Франкових творів, що їх здійснив П. Канді. У кварталнику “The Ukrainian Review” знаходимо ще деякі твори Франка в перекладі Віри Річ, а саме: “Жіноче серце, чи ти лід студений...” (1961, ч. 3), “Ідилія” (1966, ч. 3), “Великдень! Боже мій великий” (18-ий розділ з поеми “Панські жарти” – 1966, ч. 3), “Тюремні сонети” (I-IX, 1967, ч. 2), “Вічний революціонер” (1968, ч. 1), вірш “Не пора, не пора...” (цикл “Україна” – 1992, ч. 4), “Каменярі” (1992, ч. 4), частину циклу “Веснянки” (1993, ч. 2). Найновіша опублікована франкіана Віри Річ – це легенда “Смерть Каїна” (“The Ukrainian Review”, 1998, ч. 2) і твір “Великі роковини” (“The Ukrainian Review”, 1998, ч. 4). На жаль, у рукописах уже давно лежать цикл “Поет”, значна частина циклу “Excelsior!”, поема “Іван Вишенський”.

Віра Річ переклала кілька більших за обсягом творів Лесі Українки – драматичні поеми “Кассандра”, “Оргія”, драму “Камінний господар”, поему “Роберт Брюс, король шотландський”, а також ліричні перлини: цикл “Сім струн”, “Contra spem spero!”, “І ти колись боролась, мов Ізраїль...”, “Епілог”. Переклади вийшли окремою збіркою під заголовком “Selected works” (“Вибрані твори”) 1968 р. у Торонто з вичерпним лесезнавчим нарисом професора Оттавського університету К. Біди. Пізніша Лесіана Віри Річ – це драматичні поеми “Бояриня”, “Вавилонський полон” і драма-феєрія “Лісова пісня”. Усі три переклади опубліковано в “The Ukrainian Review” у роках 1992 – 1994.

У зимовому випуску “The Ukrainian Review” за 1959 р. уміщено повідомлення Віктора Свободи про те, що 28 травня 1959 р. Англо-українське товариство провело в Лондоні перший вечір української поезії в англійських перекладах, на якому прозвучали 22 твори українських письменників – Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Зерова, М. Драй-Хмари та ін. головно в перекладах Віри Річ. У цілому Віра Річ перекладала поезії 50 українських авторів. У її перекладацькому доробку – твори поетів XVII – XVIII ст. (серед них Мазепин вірш “Ой горе тій чайці, чайці небозі...”), вірші М. Шашкевича, новітня українська поезія – твори Є. Плужника, П. Филиповича, Л. Костенко, М. Семенка, Є. Гуцала, М. Ореста, А. Содомори та ін.

Писала Віра Річ і власні вірші. У 1962 – 1969 рр. видавала присвячений поезії журнал “Manifold” (“Розмаїття”), поновила це видання 1998 р. Вона – авторка поетичних збірок “Ескізи” (1960), “Передвісники й образи” (1963), “Спадщина

мрій” (1964). В останній із названих збірок уміщено вірш “Elizabeth, the Wise King’s daughter” про доньку Ярослава Мудрого. Під впливом серпневих подій 1991 р., щаслива щастям українського та білоруського народів, Віра Річ написала вірш “Prologue” (“Be swift, my friends, be swift”) [“Пролог” (“Не баріться, друзі мої”)]. Помаранчева революція надихнула її на створення мультимедійного дійства “Україна: від Мазепи до Майдану” – стислої історії багатовікової боротьби нашого народу за волю, як її відображено в українській поезії.

У доробку Віри Річ – вартісні перекладознавчі та літературознавчі статті. Вона авторка розвідок про І. Франка та англійських поетів, про Т. Шевченка та В. Шекспіра, про “Бояриню” Лесі Українки, про переклад Шекспірового “Гамлета”, що його зробив Г. Кочур, про одруження доньки Ярослава Мудрого Єлизавети з норвезьким королем Гарольдом та про висвітлення цієї події у скандинавських джерелах. Ці статті цікаві тим, що їхня авторка – глибокий знавець рідної англійської літератури і, отже, розглядає явища нашого письменства в контексті англійської культури. Розглядає всебічно, широко використовуючи праці дослідників з України.

Віра Річ перекладала також польську поезію, зокрема твори Ц. К. Норвіда, давньоанглійський та давньоскандинавський епоси. За дорученням ЮНЕСКО вона впорядкувала антологію білоруської поезії від 1828 р., переклала її англійською мовою, написала до неї передмову й коментарі. Антологія під заголовком “Like water, like fire” (“Наче вода, наче вогонь”) вийшла друком у Лондоні 1971 р. У 1984 р. Віра Річ опублікувала дуже цікаву монографію “Образ єврея у білоруській літературі”. Вона перекладала також поезію М. Богдановича, Змітрока Бядулі й Алеся Гаруна (опубліковано в Лондоні 1982 р.) та сонети Янки Купали для багатомовного видання (Мінськ, 2002). 2004 р. у перекладі Віри Річ вийшла білінгвальна збірка віршів білоруських поетів про Волю. І нам би таку збірку укласти й опублікувати!

Віра Річ була членом Пен-клубу (з 1961) та Королівського інституту міжнародних відносин (з 1978), дописувачем провідних англійських періодичних видань, зокрема про стан освіти й науки в колишньому Радянському Союзі та загалом у Східній і Центральній Європі. Протягом двадцяти років (1969 – 1989) вона постійно подавала статті до британського наукового тижневика “Nature” (“Природа”). Її матеріали часто друкували тижневики “The Economist” (“Економіст”), “The Times Higher Education Supplement” (“Таймз: Додаток про вищу освіту”), “The Sunday Times” (“Недільний Таймз”), “Physics World” (“Світ фізики”), “The Tablet” (“Записник”), “The World Today” (“Світ сьогодні”), “Index on Censorship” (“Індекс цензури”). Як дописувач журналів Віра Річ присвятила чимало матеріалів Чорнобильській катастрофі. Згодом разом із видатним британським фізиком професором А. Флаверсом (Кінгстонський університет, Лондон) вона активно сприяла організації Міжнародного екологічного університету імені акад. А. Сахарова у столиці Білорусі.

Аналіз перекладів та зіставлення їх з оригіналами показує, що Віра Річ добре почувується в ролі перекладачки-інтелектуалки з її, так би мовити, професійним двомовним та двокультурним статусом. Вона ніколи не дозволяє собі будь-якої поспішності чи недбалості, поверхневого ковзання матеріалом. У її перекладах майже немає випадків креолізації (надмірного впливу культури-рецептора) чи, навпаки, екзотизму (засилля культури оригіналу). Її перекладам властива дисципліна вірша, відточеність слова, висока поетична культура, ерудиція, досконала техніка віршування.

Віра Річ завжди мала переконання, що найсвятіший обов’язок перекладача – передавати засобами цільової мови не тільки зміст оригіналу, а й його поетичні своєрідності – риму, ритм, алітерацію та ін. Усупереч сучасним панівним тенденціям

в англомовному світі, вона намагалася відтворювати в перекладах просодичні властивості оригінальних текстів, що оцінюється дуже позитивно. Адже не може бути, щоб англомовний читач зовсім не сприймав римованої та ритмічної поезії і відчував лише вільний вірш, який часто позбавляє поезії поетичності.

У своїх перекладах Віра Річ послідовно реалізувала принцип фонетичної транскрипції як єдино доречний при передачі звучання українського ономастикону англійськими графемами (у межах звуково-графемних можливостей англійської мови).

Ось жагучі рядки із зачину до Шевченкової поеми “Неофіти” в оригіналі та в перекладі Віри Річ:

Привітай же благодуже	With your kind heart give welcome then
Мою сиротину,	To my hapless orphan,
Наш великий чудотворче,	You who are my only friend,
Мій друже єдиний!	Our great wonder-worker!
Привітаєш: убогая,	You will greet the wretched orphan,
Сірая, з тобою	She, then, at your side
Перепливе вона Лету,	Will sail across the Lethe's waters,
І огнем-сльозою	And with tears of fire
Упаде колись на землю	Will fall, some day, upon the earth,
І притчею стане	A parable become
Розпинателям народним,	For crucifiers of the nations,
Грядущим тиранам	Tyrants yet to come
[2, т. 2, 218].	[1, 413].

Перед нами досконалий зразок художньо рівновартного, повноцінного перекладу. Для багатьох Шевченкових образних новоутворень Віра Річ знайшла оптимально можливі відповідники в англійській мові.

Так само в перекладі балади “Причинна”, де блискуче відтворено моторошні вигуки русалки, по суті, слова народної пісні: “Ух! Ух! Солом’яний дух, дух” [2, т. 1, 12] – “Whisht! Whisht! Will o’the wisp!” [1, 77].

Семантично та емоційно місткі Шевченкові рядки:

Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замісити
Кровавим потом і сльозами [2, т. 1, 246], –

Віра Річ вдало передає ось якими словами:

For us there is but weeping, weeping,
For us our daily bread to knead
Well-mixed with blood and sweat and tears [1, 287].

Тут, очевидно, перекладачці допоміг вертикальний контекст – слова відомого британського державного та політичного діяча й водночас блискучого промовця В. Черчілля: “I have nothing to offer but blood, toil, tears and sweat” (“Я не можу запропонувати нічого, крім крові, важкої праці, сліз і поту”). Він сказав їх у Палаті громад 13 травня 1940 р., коли його обрали Прем’єр-міністром Великобританії. Незабаром ці слова набули великої популярності і стали крилатими в англомовному світі [7, 149].

Ось ще один дуже вдалий зразок інтертекстуальності в перекладах Віри Річ. Ідеться про відтворення англійською мовою Шевченкової епітетної конструкції із “Заповіту” – “лани широкополі”.

Щоб лани широкополі,
і Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий [2, т. 1, 268].

Із усіх 23 відомих мені англomовних перекладів цього твору найадекватніший, мабуть, переклад Віри Річ:

Whence one may see wide-skirted wheatland,
Dnipro's steep-cliffed shore,
There whence one may hear the blustering
River wildly roar [1, 321].

Як згадувала Віра Річ, спершу вона вважала, що складний прикметник “широкополий” походить від іменника “поле”, але В. Свобода пояснив їй, що йдеться про іменник “пола”. Тоді їй нагадалися Шекспірові рядки з трагедії “Король Лір” – звернення короля до доньки Регани:

Of all these bounds, even from this line to this,
With shadowy forests and with champains rich'd,
With plenteous rivers and wide-skirted meads,
We make thee lady... [4, 1054].

У перекладі Шевченкового вірша “Не молилася за мене...” Віра Річ відшукала дуже вдалий відповідник для епітета “золотополі” – gold-skirted:

Та безталанною мою,	With my misfortuned darling ever,
Мою Оксаночку; щоб з нею	With my Oksana, that together
Удвох дивитися з гори	From the hill we could look down, seeing
На Дніпр широкий, на яри,	Ravines, and the broad Dnipro gleaming,
Та на лани золотополі,	Gold-skirted wheat-fields spread before us,
Та на високій могилі... [2, т. 2, 198], –	And the grave-mounds lofty soaring ¹ .

Відколи Віра Річ познайомилася з “Конкордансом” Шевченкової поезії [див.: 3], перекладачка почала замислюватися над тим, що окремі образи та вислови повторюються у творах Т. Шевченка, отже, при відтворенні їх англійською мовою доречно використовувати (очевидно, якщо це дозволяє контекст) одні й ті ж вислови чи фрази. Скажімо, у Шевченкових творах часто трапляється образ сокири як символ бунту, повстання. Мабуть, варто передавати цей образ одним і тим самим англійським словом. Тим часом у перекладі вірша “Я не нездужаю, нівроку...” маємо axe-shaft, [1, 457], а в перекладі “Бували війни й військовії свари...” (поки що в машинописі) – a cleaver. У листі до мене від 10 червня 2007 р.² Віра Річ писала про те, що її не задовольняє власний переклад фрази “серце мліє” з поеми “Гамалія” (“Пливуть собі, співаючи, / Море вітер чує. / Попереду Гамалія / Байдаком керує. / Гамалію, серце мліє: / Сказилося море, / Не злякає! І сховались / За хвили – за гори” [2, т. 1, 151]). Щоб зберегти внутрішню риму, перекладачка вжила фразу valour's fleeing (“мужність зникає”), однак вона відчувала, що когерентність тексту цією фразою порушено. Завдяки Конкордансу вона відшукала цю ж фразу в поезії “Іван Підкова” (“Кругом хвили, як ті гори: / Ні землі, ні неба / Серце мліє, а козакам / Тільки того й треба” [2,

¹ Зберігається в рукописі.

² Усі листи Віри Річ зберігаю, як надзвичайну коштовність, у своєму приватному архіві і з великою приємністю передам їх у відповідний музей.

т. 1, 56]), де внутрішньої рими немає, отже, вислів *valour's fleeing* тим паче не доречний. Одначе знайти відповідну фразу не таланило. “Учора, – пише Віра Річ, – наводячи порядок з книжками, я натрапила на книжку про історію страшного вогню в Лондоні 1666 року. В ній був рядок з поезії Дж. Крауча “*Feels neither head, nor heart, Nor spirit Reel*”. Віра одразу відчула, що потрібне слово знайдено – *the heart's reeling*. Цей вислів знаходимо в обох перекладах: “*Thus they sang while sailing on; / The sea the wild wind hears, / Hamaliya in the prow / Directs them how to steer. / “Hamaliya! The heart's reeling! / The sea has grown enraged!” / “It shall not scare us!” And they hid / Beyond the mountain waves*” [1, 155] і “*The waves are capped with spume. / The heart's reeling. But to Cossacks / This is how things must be*” [1, 139].

На жаль, перекладачка, що понад п'ятдесят років життя віддала перекладові творів української літератури, донедавна не могла похвалитися належною увагою з боку українських науковців і літераторів, зокрема діаспори, хоча реальне поцінування перекладів, конструктивна критика їй, як і кожному перекладачеві, необхідна. При тоталітарному режимі Віра Річ досить швидко потрапила до списків заборонених перекладачів в Україні, щойно з'явилися її перші переклади. Перша позитивна звістка про неї в “Літературній Україні” датується 14 березня 1991 р. У людей, не обізнаних із системою “тоталітарної пильності”, може виникнути запитання: чому ж Віра Річ стала “неблагонадійною”? На це спрацювало чимало чинників. Підозру викликало навіть її ім'я. Але головна причина полягає в тому, що тоталітарний режим загалом не був зацікавлений у чесній, широкомасштабній популяризації української літератури у світі. До того ж Віра Річ друкувала свої переклади і статті у кварталнику “*The Ukrainian Review*” виразно антитоталітарного спрямування. Під впливом праць Ж. А. Медведєва (які перекладала англійською мовою) присвятила себе боротьбі за права людини, зокрема в державах тоталітарного режиму.

У незалежній Україні намагаються надолужити втрачене і всебічно вивчити доробок Віри Річ, цієї творчої особистості “абсолютного літературного смаку”. Висунення кандидатури Віри Річ на Перекладацьку премію імені Івана Франка Спілки письменників України в липні 1996 р. зініціювала Львівська організація НСПУ. Віра Річ стала лауреатом цієї премії 1997 року. Коли у травні 1998 р. приїхала до Києва на запрошення НСПУ, мала змогу вперше в житті поклонитися Канівській Святині. Ось як описала Віра Річ цю подію:

A path as steep as Calvary
Straddling a tree-clad hill,
An obelisk whence one can see
Broad Dnipro rolling still.

Full forty years and two I dreamed
To come... those griefs are past.
And now, high over Dnipro's gleam,
Here I can kneel at last.

Crowds, music, banners, native kin
Surge in a rising tide,
Like a confused yet holy hymn
Their voice floats far and wide.

I place upon the grey stone shelf
These wildflowers of Ukraine,
And softly draw around myself
The silence of your pain.

На Загальних зборах Наукового товариства імені Шевченка у Львові 17 березня 2005 р. Віру Річ одностайно обрано Дійсним членом НТШ.

24 серпня 2006 р. Указом Президента України В. Ющенка Віру Річ нагороджено Орденом Княгині Ольги Третього ступеня. У жовтні 2007 р. Національна спілка письменників України вшанувала Віру Річ “Почесною відзнакою”.

Від 1998 р. Віра Річ була також частим і дуже бажаним гостем у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Зокрема, у грудні 2005 р. вона

перебувала у Львові на запрошення керівництва Франкового університету. Мала зустрічі з ректором університету проф. І. Вакарчуком, із викладачами та студентами. 12 грудня 2005 р. брала активну участь у розширеному засіданні кафедри перекладознавства й контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура цього ж університету, на якому було обговорено й рекомендовано до захисту кандидатську дисертацію Ганни Косів на тему “Перекладацький метод Віри Річ як інтерпретатора української літератури”. Завдяки присутності самої Віри Річ це обговорення було надзвичайно цікаве й корисне, і не лише для дисертантки. Свій ювілей у квітні 2006 р. Віра Річ відзначала в Україні – у Львові та в Києві. Тоді ж уперше побувала в Нагуевичах, була захоплена Франковими святинями. У листопаді 2008 р. вона взяла участь у Міжнародній конференції у Львові, присвяченій сторіччю від дня народження Г. Кочура. На цій конференції вона виступила з доповіддю про переклад Шекспірового “Гамлета”, що його здійснив Г. Кочур. У лютому 2009 р. Віра Річ востаннє побувала у Львові: відвідала майстерню заслуженого художника України Є. Безніска та Літературно-меморіальний музей Івана Франка, послухала у Львівському театрі опери та балету ім. С. Крушельницької оперу “Мойсей” М. Скорика, прочитала декілька перекладознавчих лекцій на спільних засіданнях комісії всесвітньої літератури НТШ та кафедри перекладознавства й контрастивної лінгвістики Франкового університету. Протягом останніх років готувала до перевидання свій переклад Франкового “Мойсея”. Планувалася білінгва з ілюстраціями Є. Безніска. Отож Віра Річ прискіпливо перечитувала свій переклад, задумувалася над кожним словом і висловом оригіналу, вносячи до нього зміни. Випрацювала Віра Річ також докладні коментарі до поеми для англомовного читача. Та, на жаль, нового видання “Мойсея” їй уже не поталанить побачити.

У вересні 2009 р. Віра Річ мала намір приїхати до Києва та взяти участь у Міжнародній науково-мистецькій конференції “Вплив магії Миколи Гоголя на світовий та український літературні процеси”, приуроченій до 200-річчя від дня народження письменника. На жаль, за станом здоров’я приїхати не змогла, але в перший день конференції її доповідь про вірш Т. Шевченка “Гоголю” зачитав професор-фізик із Лондона і близький друг п. Віри А. Флаверс. Як повідомив мені український літературознавець Д. Дроздовський, після доповіді доктор А. Флаверс налагодив зі свого мобільного телефону прямий зв’язок із Вірою Річ у Лондоні. Перекладачка перепросила, що не змогла приїхати на конференцію, і почула у відповідь шквал оплесків і слова глибокої подяки за її подвижництво задля утвердження художнього слова України в англомовному світі.

Попри важку хворобу, працювала Віра Річ до останніх днів життя.

13 грудня 2009 р. датується її останній лист електронною поштою до мене, в якому вона повідомляла про працю над франкознавчим нарисом до білінгви “Мойсей”, а також просила надіслати їй для перекладу вірші українських авторів про Різдво. Відхід у вічність Віри Річ (20 грудня 2009 р.) – трагедія для англомовної шевченкіани. Напередодні Шевченкових ювілеїв 2011 та 2014 років немає нікого, хто б зумів на її рівні відтворити всю глибину Шевченкової поезії для англомовного світу. Зворушливо, що некролог Віри Річ у газеті “The Times” автор Ю. Бендер завершив останньою строфою Шевченкового “Заповіту” в її перекладі: “Then in the great family / A family new and free, / Do not forget, with good intent / Speak quietly of me”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т. Вибрана поезія. Живопис. Графіка. = Shevchenko T. Selected poems. Paintings. Graphic works / Пер. В. Річ. – К.: Вид-во “Мистецтво”, 2008. – 605 с.
2. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. / АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1989–1991. – Т. 1-2.

3. *A concordance to the poetic works of Taras Shevchenko* = Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка / Edited & compiled by O. Ilnytskyi, G. Hawrysch / In 4 vols. – New York, Edmonton, Toronto: Shevchenko Scientific Society; Canadian Institute Of Ukrainian Studies Press, 2001.
4. *Shakespeare W. King Lear* // The unabridged William Shakespeare / Ed. by W. G. Clark & W. A. Wright. – Philadelphia; London: Courage books, 1997 – P. 1053-1092.
5. *Shevchenko T. Poems. Poesies. Gedichte.* – Munich: Molode zhyttia, 1961. – 116 p.
6. *Shevchenko T. Song out of darkness: Select. poems* / Transl. from the Ukrainian by Vera Rich. – London: The Mitre Press, 1961. – xxxii, 128 p.
7. *The Oxford dictionary of Quotations.* – 3rd ed. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1991. – 905 p.

Отримано 10 січня 2011 р.

м. Львів

Віра Сулима

УДК 821.161.2-1.09:2-544.8

МОРФОЛОГІЯ “СНІВ” ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КОНТЕКСТІ БІБЛІЙНИХ ОНІРИЧНИХ ПРОРОЦТВ

Стаття написана за результатом інтертекстуального аналізу трьох поетичних творів Т. Шевченка з однойменною назвою “Сон”, які розглядаються в контексті біблійних оніричних пророцтв, зокрема патріарха Йосипа і пророка Даниїла.

Ключові слова: поезія Тараса Шевченка, біблійний контекст, морфологія поетичного тексту, оніричне пророцтво.

Vira Sulyma. The morphology of Taras Shevchenko's "Dreams" in Bible oneiric prophecies

The article presents the intertextual analysis of three poetic works by T. Shevchenko which bear the same name “Dreams”. These texts are put into the context of Bible oneiric prophecies, particularly those of the Patriarch Joseph and the Prophet Daniel.

Key words: Taras Shevchenko's poetry, biblical context, morphology of the poetic text, oneiric prophecy.

Тарас Шевченко, як заглиблений читач та інтерпретатор Біблії, щедро наснажував свої поезії біблійними концептами, символами, метафорами, наслідком чого його тексти потрапляли в сакральне-силове поле біблійно-християнського хронотопу. Отож М. Ласло-Куцюк [3, 190-191] слушно стверджує, що науковий підхід до творчої спадщини Шевченка вимагає обов'язкового інтертекстуального аналізу, до якого вдаються теологи, вивчаючи священні тексти. Не так давно в поле зору шевченкознавців потрапили сни Т. Шевченка, зафіксовані ним у “Щоденнику”. Ці сни Т. Бовсунівська розглядає в аспекті функціонування оніричної поетики в українському романтизмі XIX ст. [1, 4-7]. Зауважмо, що Шевченко почав вести щоденникові нотатки в Новопетровському укріпленні 12 червня 1857 р., а завершив 13 липня 1858 р. в С.-Петербурзі.

Нашу увагу привернули три твори Шевченка із назвою “Сон”: поема “У всякого своя доля...” і дві поезії – “Гори мої високії...” та “На панщині пшеницю жала...”, написані поетом у різні періоди життя. Базуючись на тезі про автобіографізм Шевченкової поезії, а надто враховуючи парадигму її сповідальної відвертості й авторського відчуття сакральності слова й тексту, пропонуємо розглянути названі поетичні твори в контексті оніричних біблійних пророцтв.

У Старому Завіті міститься від 35 до 45, а в Новому Завіті – близько 10 снів та видінь, пов'язаних з іменами Авраама (Бут., 15:12-16), Якова (Бут., 28:12), Йосипа (Бут., 37-41), пророків Єзекиїля (Єз., 1: 4-28; 37: 4, 5, 9), Даниїла (Дан.,